

Rahvalaulud ja rahvamuusika Virumaal

Ingrid Rüütel

Virumaa rahvalaulud nagu eesti rahvalaulud üldse jagunevad kaheks suureks ajaloolis-stiililiseks põhikihistuseks - vanemaks ehk regivärsiliseks (Soomes nimetatud tavaliselt kalevalamööduliseks ehk runolauluks) ning uuemaks ehk lõppriimiliseks rahvalauluks. Esimene kujutab endast unikaalset kultuurinähtust, mille poeetilis-muusikaline stiil on tuntud üksnes läänemeresoome rahvastele, teised on oma vormilt ja muusikalt lähedased Euroopa rahvaste viimaste sajandite rahvalaulule. Nende vahepeale jääb suhteliselt väike rühm nn. siirdevormilisi rahvalaule.

Virumaa kuulub üldisemasse Põhja-Eesti keele- ja kultuuriareaali, mis haarab ka Lääne-Eesti ja saared ning mida võib pidada eesti klassikalise muinaskultuuri hälliks. Siin hakkas kõige varem arenema püsipõllundus ning mindi üle viljelevale majandusele ja paiksele asustusele, tekkisid vanimad eesti külad ja kujunes patriarhaalne suurpere. Ilmselt just siin sündis viimasel aastatuhandel e.m.a., läänemeresoome aluskeele hilisemas arengujärgus regivärsiline (kalevalamööduline) rahvalaul, mis kandus üle kogu Eesti ja levis teistegi läänemeresoome rahvaste asualadele. Põhja-Eestis arvatakse olevat tekkinud eesti regilaulu vanimad liigid, nagu lõikuslaulud, kiigelaulud, mitmed mütoloogilise alusega jutustavad laulud jm.

Regilaul tekkis ajal, mil meie esivanemate keel oli nii foneetiliselt kui ka morfoloogiliselt tänasest ja ka XIX sajandi eesti keelest küllalt erinev. Olulised muutused on toimunud foneetikas, morfoloogias ja leksikas. Eesti keelest on kadunud paljud grammatilised vormid ja sufiksud, sõnades on toimunud sise- ja lõpukadu. Vanad vormid võidi asendada mingite muude modifikatsioonidega. Näiteks rahvalaulukeeles harilik *ie-lõpuline* illatiivne *ma*-infinitiiv (*-maie*), mis on esinenud ka vanas kirderannikumurdes, on kujunenud varasemast vormist **-mahen* (**laulamahen < laulemaie*). Tavakeeles lühenes see algul kolmesilbiliseks *laulama* ja lõpuks kahesilbiliseks vormiks *laulma*, mis sellisena lauluvormi ei sobitunud. Keele arengu tõttu on meieni säilinud regilaulude väljendus palju muutunud ning värsimõõt oluliselt teisenenud. Eesti keelele iseloomulik teine välde on hilistekkeline, Põhja-Eesti rannikumurdes see puudub nagu soome keeleski. Seetõttu on ka Virumaa lauludes tugeva ja nõrga astme vaheldus märksa regulaarsem kui mujal Eestis. Ka on Virumaa regivärssides kauem püsinud kõnekeelest kadunud vormid ja sõnad ning Virumaa regivärss on üldse säilitanud arhailisema kuju kui mujal. Mari Sarv oma uurimuses "Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis" näitab, et eesti regivärsis on aegade jooksul segunenud esialgne kvantiteedisuhetel põhinev, nn kalevalamööduline ja hilisem silbilis-rõhuline süsteem. Keele erinevatest arengutest tingitult kujunes Eestis kolm erinevat värsimõõduaala: põhjaeesti, lääne-eesti ja kagueesti. Põhja-Eesti süsteem on kõige kalevalamöödulisem, kusjuures selle tuumalaks on just Virumaa (Sarv 2008, 130-131).

Mis oli enne regilaulu?

Tõenäoliselt olid juba siis olemas sellised arhailised žanrid, nagu mitmesuguste töödega seotud või sidepidamiseks kasutatavad hüüded ja hõiked, loodushäälte jäljendused, itkud, loitsud, äiutused jms., millel pole veel melodiat tavapärasest mõistes, kuid mille esitus erineb tavalisest kõnest erilise intoneerimisviisi poolest (Rüütel 1998-1999). Tekst võis neil koguni puududa, neid esitati kas mingil tähenduseta silbil või häälikul, või siis oli see suurel määral improviseeritud ja erines vanadest laulutekstidest ka vormilt. Virumaalt on üles tähendatud kõiki mainitud liike. Oma praktilise funktsiooni tõttu elasid nad osaliselt kõrvuti vanemate ja ka uuemate rahvalauludega ning mõned neist, näiteks äiutused või jahimeeste peibutushääliksused pole kaotanud oma aktuaalsust tänapäevalgi.

Itkudest on andmeid mitte üksnes Setumaalt, kus neid mäletatakse tänaseni, vaid ka mujalt Eestist. Muistsete usukujutelmadega seotud itkud püsisid kauem just Ida-Eestis (Pino, Sarv 1981: 4–6; Rüütel 2000: 289–294). Andmeid itkudest ning tekstifragmente on kirja pandud kogu Ida-Eesti alalt, Ida-Virumaalt pärineb aga ainus väljastpoolt Setumaad tehtud surnuitku viisi noodistus. See sarnaneb enam ingeri ja vepsa kui setu itkudega.

Näide 1

Alutaguselt on andmeid ka erilistest nekrutite ärasaatmise kommetest ning nendega seotud itkudest. Itkude esitamist nimetati loetamiseks. Loetajateks olid tavaliselt naised, kuid leidus ka meesloetajaid.

„Narva lähedal Eestimaa valdade elanikkude (*nevakate*) juures on moodiks kurva elujuhtumiste ajal loetada. Loetamine on see, kui poollauldes, poolnuttes haledad joru ühtsoodu edasi aetakse. Loetamise peale on iseäranis naesed meistrid, on aga ka ütlemata osavaid mehi leida, kes nutupilli löövad. Loetatakse matuste, neekruti lahkumiste ja vahest ka pulmade ajal, nimelt enne seda, kui pruut kirikusse viiakse. Nevaka naene loetab pojakaelas ripudes, kui viimane soldatiks läheb, umbes nõnda:

Kevadel, kui käud ja linnud laulavad,
kui kõik pääsukesed pesa teevadä
kus oled siis sina, mu pojuke,
kus oled sina, mu silmaterake, oh,oh, oh,oh!
Kui tuleb see laupäne päiväke,
lähevad sauna mu lapsukesed.
Vaalin keikile valged särgikesed,
kus kaugel on siis mu pojuke,
kus on siis mu rammutuke, oh, oh, oh, oh!“ (E 33672/3 Narva 1897).

Simunast on märgitud meloodilisi **karjasehüikeid**, mis teatavasti olid enam tunnuslikud Lõuna-Eestile. Tõenäoliselt on traditsioon siia kandunud Kodaverest, mis oli omapäraseks kultuurisillaks Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel.

Suurem osa Virumaalt üles tähendatud **regivärsilistest lauludest** olid tuntud ka mujal Põhja-Eestis, paljud ka üle kogu Eesti. Haruldasemad on sellised, mille levila piirdus üksnes Virumaa või siis Virumaa ja sellega külgnevate aladega. Alljärgnevalt

püütakse anda ülevaade Virumaa regilaulurepertuaarist tervikuna, mõistagi niivõrd, kuivõrd sellest on andmeid rahvaluulekogudes. Viimased kajastavad suuremalt jaolt 19. sajandi lõpupoole ja 20. sajandi alguse, seega regilaulu taandumisperioodi situatsiooni, mistõttu laulude arvukus ja esinemissagedus eri kihelkondades ei tarvitse vastata traditsiooni õitsenguperioodile. Viise on enam üles tähendatud Jõhvi, Haljala, Kadrina ja Väike-Maarja kihelkonnast, kus laulutraditsioon säilis ilmselt kauem.

Regilaulude liigid

Virumaal on hästi esindatud kõik vana rahvalaulu põhiliigid - töö- ja tavandilaulud, hälli- ja lastelaulud, mängulaulud, jutustavad ja lüürilised laulud.

Jutustavad laulud

Piir lüüriliste ja jutustavate laulude vahel eesti regilaulutraditsioonis pole alati selge. Puhtalt eepilisi laule õieti pole, tegemist on lüroepikaga, sageli mina-vormis lüüriliste jutustustega. Seetõttu on ka liigitamine mõneti subjektiivne ja eri uurijad on laule liigitanud erinevalt. Herbert Tampere oma "Eesti rahvalaule viisidega" IV köites võttes taas kasutusele juba Hurda aegadest käibel olnud mõiste "jutustavad laulud", mis lubab mõneti vabamat lähenemist (Tampere 1964: 3-4). Seda terminit kasutame ka allpool.

Jutustavatest lauludest on varasemad mütoloogilise tagapõhjaga laulud, mis on tekkinud siis, kui muistseid müüte veel usuti või kui need olid vähemalt veel hästi meeles. Need kuuluvad ilmselt vanimate regilaulude hulka nagu ka maagilise alusega töö- ja tavandilaulud. Kosmogoonilistel müütidel põhinevaist lauludest olid populaarsed "Loomine" (jutustab taevakehade tekkimisest linnunast), "Suur tamm" (seotud linnutee tekke müüdi ning maailmasamba kujutelmaga), "Tähemõrsja" (lugu neiust, kes taevastest kosilastest eelistab Tähte Kuule ja Päikesele). Laiemalt levinud mütoloogilistest lauludest olid Virumaal tuntud veel "Põdratapja", "Kurg künnab", "Täid kaladeks", "Harja otsimine", "Mõök merest", "Kuldnaie" jt. Üksnes Virumaal ning sellega piirnevil Harju- ja Järvamaa aladel levinud "Suur härg" oli tuntud ka Soomes. Haruldasematest mütoloogilistest lauludest olid Virumaal tuntud veel "Suur saar", "Õllest saar", "Viru kosilane", "Kulla põlemine", "Oleksin Olevi", "Kala kõneleb" jt.

Üle kogu Eesti levinud "Ema haul" jutustab neiust, kes käib vanemate haul, paludes neil tõusta ja tulla endale pulmadeks veimevakka valmistama. Laul sisaldab mitmeid läänemeresoome rahvaste itkudes esinevaid motiive ja põhineb algselt arvatavasti esivanematekultusel - usul, et surnud võivad tõepoolest mõjutada elavate käekäiku ning et kontakt nendega on realselt võimalik. Laulu on Fr.R.Kreutzwald kasutanud oma eeposes ("Kalevipoeg isa haul").

Varakeskaegseid tavasid kajastavad laulud "Tütred vette" ja "Ema ei viinud vette". Samast ajast pärinevad usutavasti ka "Suisa suud" ja "Mehetapja". "Venna sõjalool" on paralleelne Ida-Euroopas.

Suurem osa jutustavatest lauludest räägib perekonnaelust. Sellised on omapärase kompositsioonilise struktuuriga nn. korduslaulud, kus neiu või noormees jutustab loo mingist õnnetusest või äpardusest, mis temaga juhtunud, seejärel läheb

koju ja vestab sama loo uuesti vanematele, kes siis teda lohutavad ja annavad head nõu („Härjad murtud“, „Haned kadunud“, „Tõbine naine“, „Hobune varastatud“, „Ehted kadunud“, „Põll põrmine“ jm). Korduslaulu vorm on ilmselt välja kujunenud juba kauges minevikus, ent on olnud populaarne pikema aja jooksul, mistõttu leidub eri aegadest pärinevaid korduslaule. Peresuhetest jutustavad ka mõned perekonnaballaadid ja muud süžeelise arendusega laulud, nagu „Mehetapja“, „Lunastatav neiu“, „Mareta laps“, „Venna sõjalugu“, „Suisa suud“. Viimane on tähelepandav mitte üksnes oma eetiliste väärtushinnangute poolest (neiu, kes tapab oma au kaitseks, mõistetakse õigeks), vaid ka seetõttu, et see on üks väheseid laule, milles mainitakse Kalevipoega ja Sulevipoega. Arvatavasti on siin tegemist varafeodaalsete ülikutega. „Mehetapja“ laulus seevastu tapab noor naine seletamatutel põhjustel oma mehe, mille mõistab hukka ka loodus – Maie palub kaitset metsapuudelt, kes aga keelduvad teda varjamast.

Hiliskeskaegseteks võib pidada katoliiklike kujutelmadega seotud laule „Mareta laps“ (väljaspool abielu sündinud ja vanematest hüljatud laps saab jumalalt kõnevõime ja tunnistab, kes on ta vanemad) ning „Ristitud mets“ (mets kuivab keelatud armusuhte tagajärjel ning hakkab taas elama pärast ristimist). Laulud olid tuntud peamiselt Virumaal, Järvamaal ning Ida-Harjumaal. Esimese nimitegelane (*Hannus, saare saksa poega*) ning mitmed muud detailid viitavad sidemetele Skandinaaviamaade ja Soomega, kust laul arvatavasti pärineb.

Töö- ja tavandilaulud

Valdav osa regivärsilistest rahvalauludest on lüürilised. Viimastest on vanimad sõnamaagial põhinevad, loitsulise alusega töö- ja tavandilaulud.

Karjaselauludest olid tuntud „Söö, kari“, „Kari koju“ jt. Spetsiaalseid karjaselaule on siiski vähe. Virumaal nagu mujalgi Põhja-Eestis oli kombeks külakarjusele, kes oli tavaliselt vanem mees, igast talust üks noor tüdruk või poiss abiks anda. Karjaskäimine kujunes seega noorte kokkusaamise kohaks, kus lauldi mitmesuguseid lüürilisi ja jutustavaid laule.

Rohkesti leidub seevastu lõikuslaule („Viljad karja käia“, „Lõpe lõigates“, „Kualõigatud põld“, „Sirbiviskamise laul“, „Lõikame vihud vägevad“, „Madal vili“, „Väsinud lõikaja“ jmt). Lauldi ka rehepeksul ja heinatööl. Iseloomulikud olid ka meremeeste laulud („Tunneb tuuled nõuda“, „Meremehe saatust“ jt.).

Võitegemise sõnu („Kokku, kokku, koorekene“) loeti või lauldi Ida-Virumaal jüripäeval lüpsikute „turvutamise“ juures, et lehmad hästi piima annaks. Karja- ja viljaõnne taotluse ning tervisemaagiaga seotud vastla-, jaani-, mardi- ja kadrilaulud olid laiemalt tuntud. Põhja-Eesti omapäraks olid martide tantsulaulud.

Ka kiigelaulud olid algsest rituaalsed laulud. Hiljem, maagilise tagapõhja taandudes täienesid need rohkete lüüriliste motiividega või liitusid lüro-eepiliste looduslauludega. Kiigel käimise komme ise muutus Põhja-Eestis usundilise alusega rituaalist külarahva kooskäimise ja lõbutsemise tavaks, kiigelaulud aga eeskätt neidude ilulauludeks. Selliseid on Virumaalt märgitud rohkesti.

Pulmalaulud

Väga vanadeks tuleb pidada pulmalaule. Paljud neist on tuntud teistelegi läänemeresoome rahvastele ja ulatuvad ilmselt läänemeresoome ühisperioodi. Läänemeresoome pulmakombestik lähtub sugukondlikust elukorraldusest ja selle põhialus on eelkristlik (Sarmela). Eesmärgiks on kinnitada kahe suguvõsa liitu, tagada abielu õnnestumist ning valmistada noorpaari ette uueks staatuseks ja sellest tulenevateks kohustusteks. Lauludes leidub animistlikke sugemeid ("Tare teretus"), oluline koht on hoiatus- ja ennetusmaagial - nutt kodust lahkumisel tagab õnneliku elu tulevases abielus, pulmalauludes öeldakse vahel ka halba, selleks et hilisemas elus seda vältida jne.

Kuigi pulmakombestik oli rahvaluulekogumise perioodiks Virumaal juba taandumiskõrgus, on siit siiski üles märgitud kõigi peamisi kombestiku momente ja nende juurde kuuluvaid laule: peiupoolsete saabumine pruudikoju ja vastastikused laulud mõlema suguvõsa esmasel kohtumisel, mõrsja kodust ärasaatmine ja rituaalne nutt, noorpaari vastuvõtt peiukodus, nõuanded ja õpetused noorpaarile, veimede jagamine, nooriku tantsitamine. Kirjeldustest ilmneb, et XIX sajandi teisel poolel olid mõnel pool, näit Kadrinas vanad pulmakombed veel üsna elavad, kuigi usundilised rituaalid olid kaotanud oma esialgse tähenduse ja nihkunud tagaplaanile meelelahutuslike tavade ees (rahakogumised, peitmised-otsimised jms (vt. Rüütel 2001, lisa). Varem tõsine toiming – mõrsjale tanu pähepanek ja põlle ette sidumine, mis tähistas abielunaise staatuse omandamist, – on sulanud kokku pulmanalja, nn. põllepappimisega. Nooriku tantsitamine – tema esimene ametlik esitlus mehe sugulastele – on kohati samuti muutunud pulmanaljaks ja raha kogumise vahendiks: see toimus vahel koguni kõrtsis, kuhu pulmarong sisse põikas, ning pruudiga võisid tantsida kõik meespulmalised, kes pidid selle eest raha maksma. Traditsioonilises pulmas erilisi pulmakinke ei olnud, neid asendasidki rahakogumised pruutpaarile eriliste kommete saatel. Pruudi- ja peiupoolsete pulmalaulikute vastastikustel pilkelauludelgi oli algselt ennetusmaagiline funktsioon – arvati, et see kindlustab hea läbisaamise tulevases elus.

Reale Põhja-Eesti pulmalauludele ja vanematele jutustavatele lauludele leidub vasteid teistel läänemeresoome rahvastel - karjalastel, vadjalastel ja isuritel, kelle laulukeel ja värsimõõt on säilitanud vanema, klassikalisema kuju, mistõttu sageli võib laulu varasemaks kujuks pidada just neil rahvastel säilinud redaktsioone. Lisaks keele arengust tulenevatele erijoontele on eesti vanades lauludes ka hoopis tugevamini välja arendatud lüürilisus. Eestis on ka mõned vanad pulmalaulud kaotanud uskumusliku tagapõhja, täienenud lüüriliste motiividega, eraldunud tavandeist ning hakanud elama oma iseseisvat elu (vt Rüütel 1970).

Hällilaulud ja lastelaulud

Kindla funktsiooni ja esitusviisiga on seotud veel hällilaulud ja lastelaulud (hüpitus- ja mängituslaulud), samuti mängulaulud, mis olid seotud rütmilise liikumise ja mängutegevusega ning kuulusid noorte repertuaari ("Nõela-", "Paja-", "Kulli-", "Lamba-", "Naeri-", "Hobuse-", "Laeva-", "Kuninga-", "Nuku-" ja "Leinamäng"). Hilisemad Lääne-Euroopa laululaenud on "Siimumäng", "Leigarimäng" , "Hanemäng" jt., mis osalt

sisaldavad juba uuemaid jooni ja kuuluvad nn. siirdevormiliste laulude hulka. Omapärase laululiigi moodustavad mõistatuslaulud.

Tavandiväline lüürika

Enamik regivärsilisi laule kuulub nn tavandivälise ehk üldise lüürika hulka, mis pole seotud kindla koha, aja ja esitusviisiga. Virumaalt on jäädvustatud hulgaliselt kauneid, rikka poeetilise kujundikeelega lüürilisi laule, mis kuuluvad eesti rahvalauluklassika kaunimate näidete hulka. Valdavalt on tegemist neidude ja naiste lauludega, leidub ka meeste laule, eriti hilisemas kihistuses. Regivärsiliste meestelaulude osa Virumaal on üldse suhteliselt suurem kui Eestis tervikuna. Viimased erinevad oma laadilt ja stiililt naiselikust tundelüürikast, neis leidub enam huumorit ja satiiri.

Lüüriliste laulude hulgas on laule rõõmust ja murest, laulust ja laulmisest, loodusest, kodust, lapsepõlvest, noorusest ja noorte suhetest, kosjadest ja abielust, lese- ja vaeslapsepõlvest, sotsiaalistest suhetest. Siia kuulub ka hulk nn orjuslaule, mis kajastavad talupoegade ja mõisa suhteid pärisorjusaegses eesti külas ("Põrgu mõis", "Mõis rikas valla vaevast", laulurühm ühise nimetusega "Kubjas ja teomees" jpt). Mõiste *orjus* tähistab pärisorjust ehk feodaalorjust, *ori* märkis varem aga ka üldse teenijat. Ainult või peamiselt Kirde-Eestis on tuntud laulud "Orja pühapäev", "Ööd tuleme - ööd läheme", "Peksuhaavade vihtlemine", "Orja toit - umbrohi", "Kubjas, lase lõunale" jt., samuti uuem, siirdevormiliste tunnustega "Vaida mõisas vargil käisin". Hulk laule kajastab ka sotsiaalseid suhteid külas, kus tegelasteks on peremees ja sulane, rikas ja vaene, saunanaine, vaeslaps.

Nekrutilaulud pärinevad valdavalt XIX sajandist, kuna nekrukivõtmine laienes Venemaa Balti kubermangudele alles 1797. aastal. Seegi teemavaldkond suurendab meestelaulude osakaalu.

Kõrtsid eeskätt teeliste peatus- ja puhkepaigana tekkisid XVII sajandil. Viinapõletamine mõisates kasvas aga oluliselt XVIII sajandi lõpust alates ja siitpeale suureneb ka viina tarbimine talupoegade hulgas. Seega on viina ja joodiku teema, mida võib kohata nii bravuursetes meestelauludes kui ka naiste abielulauludes, suhteliselt hiline.

Õlu oli muiste rituaalne jook, mida valmistati ja joodi vanasti vaid pöördelistel hetkedel - suvisel ja talvisel pööripäeval (mis hiljem seostusid vastavalt jaanipäeva ja jõuludega) ning pulmade ajal. Tõenäoliselt uskusid eestlased nagu mitmed muudki rahvad õllel olevat loovaid võimeid vallandav toime. Igapäevaseks joogiks muutus see samuti alles hilisemal ajal, tõenäoliselt just seoses kõrtside levikuga.

Ilmselt uuemad on ka traditsioonilise külaühiskonna lagunemisega seotud moraaliprobleemid ("Peetud neiud", "Linnast naine - ei julge koju tuua", "Kõrtsinaise ilus tütar"). Domineerib tagasihoidliku, karske ja tööka neiu ideaal ("Karske neiu", "Virkuse õpetus", "Virk veimetegija", "Võta naine töölt", "Ära käi külas"). Naine, kes on eelkõige pereema, olgu terve ja töökas, puhas ja korralik ning lesele mehele minnes hoolitsegu võõraste laste nagu omade eest ("Lesele mehele").

Regilaulu poeetilistest kujunditest ja nende sümboolikast

Vanade rahvalaulude rikkalikes poeetilistes kujundites võib leida jälgi maagilistest vormelitest ja muistsest mütoloogilisest sümboolikast. Viimaste tähendus on tihti tuhmunud. Kuigi müüdid ja sümbolid võivad olla rahvusvahelised, on nende konkreetne laululine väljendus eesti regivärssides ainulaadne.

“Löpe, põld!”, “Sirise, sirp!”, “Kari, koju!”, “Söö, kari!”, “Saja, vihm!”, “Üle, vihm!”, “Tule, uni!”, paljude pulma- ja kiigelaulude imperatiivsed vormelid põhinevad sõnomaagial. Üleloomulikke võimeid omistati laulule üldse: laul langetab metsapuid, muudab mere mäeks, võib koguni sõja seisma panna. Raske on öelda, kuivõrd siin on tegemist lihtsalt poeetiliste lialduste, kuivõrd omal ajal tõsiselt võetud uskumustega. Laulule ja ka pillimängule on maagilisi võimeid omistanud paljud rahvad.

Reas lauludes kohtab muistseid tekkemuistendilisi motiive: pisaraist sünnib järv, õllest või merepühkmeist saar. Laulus “Kandle sünd” kajastub muinasjutusüžee kandlepuu kasvamisest ülekohtuselt surmatud vaeslapse südamest ja erinevatel Euraasia rahvastel tuntud müüt pillikeelte valmistamisest ohvrina hukatud neiu juustest, mis annab pillile maagilise võime (vt Oinas..). On koguni arvatud, et kandlemäng võib eemale peletada surma. Põhja-Eestist on teateid, kuidas kandlemäng aidanud katku tõrjuda (Peebo, Peegel 1989: 127).

Püügijastu inimese usu aluseks oli idee inimese ja loomade surematust, taassündivast hingest. Maailmapildi keskmes oli kujutus Põhjatahe, taevanõela ümber keerlevast tähistaevast. See sümboliseeris maailmakõiksuse (kosmose) turvalist korraldust, igavest ringkäiku, looduse kevadist elluärkamist, jahiloomade tagasitulekut inimeste lähedusse, kogukonna tagasipöördumist kalapüügi- ja jahipaikadesse (Sarmela 1996). Ka varasema viljelusperioodi inimese ettekujutuses oli maailm ühtne ja inimene osa loodusest. Tähtsat rolli uskumustes hakkas etendama esivanematekultus.

Muistset kosmogoonilist ja astraalmütoloogilist alust on leitud lauludes “Loomine”, “Suur tamm”, “Luust sõlg” jm. Esimeses seletatakse taevakehade teket linnunadest, viimaste aluseks on kujutelm maailmasambast, millel laotub Linnutee. Laul „Harja otsimine“ arvatakse põhinevat päikesemüüdil. Laulude aluseks olevad müüdid olid tuntud paljude Euraasia rahvaste pärimustes ning ka Idamaade kõrgkultuurides. Rahvusvahelise levikuga müüdiained ise pärinevad ilmselt ajast enne regivärsivormi arvatavat teket I aastatuhandel e. Kr. ning on poeetilise vormi saanud hiljem (vt Annist 1969, 33-42; Mirov 2009, 88), kuid ilmselt siiski juba lääneresoome ühisperioodil, kuna olid tuntud erinevatele lääneresoome rahvastele (Kuusi 1963, 31-80; 129-215).

Ka kiik seondub erinevate rahvaste folklooris maailmasamba kujutelmaga. Kuigi eestlastel ei ole säilinud andmeid, mis lubaksid kiike käsitada kui maailmapuud või maailmasammast, on meil kiigega seotud sama atribuutika nagu neil rahvastel, kellel see on ajaloolises mälus säilinud (kiik asub maastikus kõrgemal kohal, veekogu lähedus, seos lindudega jne.). Muistsele funktsioonile viitavad kiigelaulude loitsulised algusvormelid (*kiigu kõrgele; kui ei kann, siis kadugu* jne.)

Tähelepanu väärib ka kiigetraditsiooni seos elu igavest uuestisündi sümboliseerivate munadega. Mäletataval ajal kinkisid tüdrukud kiigele tulles mune kiigeseppadele ja kiigutajatele noormeestele. Muiste võis siin olla tegemist

ohvriandidega, eriti kui silmas pidada, et kiige juurdi toodi ka kanu ja muid kodulinde (*Tooge munad, tooge kanad,/ tooge pardid paelakaelad, /tooge hanid lestajalad!*). Kaugematel soomeugrilastel, näiteks udmurtidel on tuntud tava ohverdada kiige juures kodulinde. Ohvriandidele osutavad ka värsid *kiike kiunub kinda'aida,/ pealispuu punaseid paelu* (punased paelad olid soomeugrilastel tuntud erinevais tavandeis kui varasema vereohvri asendajad). Viidel

Kiikumisel usuti olevat maagiline mõju viljakasvule (nagu vastlaliul linakasvule) ning tervistav mõju kiikujale. Hilisemal ajal muutus kiigel käimine ja kiigel laulmine külarahva, eriti noorte omavahelise suhtlemise ja lõbutsemise vormiks, mis kajastub laulusõnadeski.

Et mardid töid viljaõnne, kadrid karjaõnne, on üldisemalt teada. Huvipakkuv on vahest see, et maskeeritud olendeis, kes sügisel talust tallu käisid, võib näha ka esivanematekultuse jooni. Analoogselt hingede ajal kodu küllastavatele esivanemate hingede peale pidi neilegi toa valgeks tegema, nemadki tulid kuskilt kaugelt, teispoosuse piiri tagant, laskusid taevast alla müstilist hõbedast õrt mööda, läbisid teistelegi rahvastele tuntud teispoosuse takistusi, nagu märg, soine maa jne.

Ahellaulu vorm, küsimused-vastused, ka mõistatamine ja paljud laulumängud olid algsest seotud maagilise funktsiooniga. Nendega loodeti tagada kosmilist harmooniat maa peal, inimeste head käekäiku, elu jätkumist aastaringide kordudes, igavest taassündi. "Leinamängule" leidub paralleele mõnede Euroopa rahvaste kalendrikommetes, kus see sümboliseeris aastaegade vaheldumist – looduse närtsimist sügisel ja ärkamist kevadel. Ka "Nõelamängus", aga samuti teistelt Euroopa rahvastelt meile levinud "Hanemängus" ja "Väravamängus" on oletatud astraalmütoloogilist alust, iseasi, kas laulud jõudsid Eestisse koos algse tähendusega või ilma selleta. Mardi- ja kadrilauludes, mõnel pool ka pulmalauludes esinevad takistused tulekuteel (märg, soine maa, torkav pilliroog, laskumine kuskilt kõrgelt hõbedast õrt ja kullast kõrendit mööda) on muistsed teispoosuse piirisümbolid.

Peale "Loomislaulu" on muidki laule, milles linnud omavad erilist tähendust. Eesti mütoloogias on tuntud hingelinnu kujutelm. Kui neiu lubab minna linnuks taeva alla (Rüütel 2001, laul 203), siis ei tarvitse see olla pelk poeetiline kujund. Linnud vahendavad lauludes tihti sõnumeid omastele. Ka toovad nad surmasõnumeid (samas, laulud 174, 375). See põhineb usul, et rändlinnud veedavad talve surnute maal.

Laulud on aja jooksul palju muutunud. Mentaliteet pole püsiv. Inimeste igavesed probleemid tõlgitsetakse ja mõtestatakse ümber üha uuesti uutes oludes; pole ka üht müüti maailma loomisest, see luuakse igas kultuuris uuesti. Arenenud viljeleva põllunduse ajastu inimese teadvuses jagunes maailm kaheks – inimese elupiiridesse ja sellest väljapoole jäävaks; suur tamm – maailmasammas – raiutakse maha agraarühiskonna inimeste elu turvaliseks muutmiseks (Sarmela 1996). Tuleb lauliku *vennake* (kes võib kehastada nii venda, samaealist külapoissi kui ka abikaasat), raiub tamme, millest tehakse kõike inimestele eluks vajalikku.

Agraarühiskonna kommete ja laulude peamiseks sisuks oli karja- ja viljaõnne taotlemine. Sõnamaagial põhinevaid motive esineb töö- ja tavandilauludes, mis ongi loitsudest välja kasvanud. Imperatiivsetele vormelitele juhtisime tähelepanu eespool. Täiesti loitsulised on vastlallaulude käsud ja hoiatused, mardi- ja kadrilaulude soovid ja

manamised. Ka kiikumisel ja kiigelauludel usuti algselt olevat maagiline mõju viljakasvule (kiik oli erinevatel rahvastel seotud maailmasamba kujutelmaga).

Tegelikult pole lauludes nagu ka rahvausundis eri kultuuriepohhide mentaliteetid selgesti eristatavad, nad segunevad ning lähevad üksteiseks sujuvalt üle. Laulud ise püsisid käibel hoopis kauem kui nende aluseks olevad usukujutelmad, ka paljud kombed säilisid kauem kui nende algne sisu.

Laulus “Taevased kosilased” valib maine neiu talle kosja tulnud taevakehadest tähe, eelistades seda kuule ja päikesele. Kuid siingi võib olla lähtealuseks mingi muistne kosmagooniline müüt (analoogseid laule on teistelgi rahvastel, näiteks mordva ja ka mõnede türgi rahvaste lauludes abiellub neiu piksega), saab valiku tegemisel oluliseks juba agraarinimese filosoofia. Salme nimele on otsitud mitmeid seletusi. Kõige usutavam tundub, et *Salme neitsi* eeskujuks oli kõlalt lähedane läti *Saules meitas* (Päikese tütar), keda läti analoogsetes lauludes samuti kosivad Kuu ja Koidutäht (*Auseklītis*). Seega oli algselt tegemist kosmagooniliste objektide eneste vahelise abieluga (Kokare 1996: 69–71). “Taevased kosilased” (nimetatud ka “Tähemõrsjaks”) oli tuntud üle Eesti, kuna näiteks sellised kosmagoonilise alusega laulud nagu “Loomine”, “Suur tamm”, “Suur härg” levisid eelkõige Põhja-Eestis.

Mida tähendavad laulude “Imemaa” ja “Tuule tuba” fantastilised kujundid, on senini jäänud mõistatuseks. Imemaale sõutakse üle vee. Vesi on traditsiooniline teispoosuse eraldaja ja vahendaja paljude rahvaste muistses mütoloogias, veekogusid kaudu siirdusid näiteks lahkunute hinged teise ilma. Sõudes üle vee jõutakse maale, *kus nied kuked kulda süövad, kuked kulda, kanad karda, haned haljasta hõbedat*. Võimalik, et siingi on tegemist mingite astraalmütoloogiliste reliktidega.

Laulus “Tuule tuba” jõutakse pika teekonna järel mingisse paika, kus taevased ilmastikunähtused (tuul, sadu, rahe, lumi, udu, pilved) on “toa teinud”. “Toa” vanem tähendus on elamu, ja soome keeles tähendab väljend *tuulen tupa* õhulossi. Tõenäoliselt terendab sellegi kujutluspildi taga midagi enam kui lihtsalt fantaasia. Ometi saame siingi piirduda üksnes oletustega.

Ajal, mil vanad regilaulud kirja pandi, olid muistsed usukujutelmad enamasti taandunud ja mütoloogilised sümbolid püsisid vaid kaunite poeetiliste piltidena, mis ajendasid uusigi fantastilisi mõttelende. Aja jooksul muistse mütoloogilise maailmapildi kujutelmad segunevad kristlikega, tekib usundiline sünkretism. Vanad ettekujutused hakkavad taanduma, kuid püsivad mälus, uued ei ole veel täiel määral omaseks saanud. Nii võivad need põimuda ühes ja samas laulus.

Kosmose loonud linnu poegadest tekivad endiselt taevakehad, kuid mõnikord ka Maarja, sest *miska lapsi ristitakse, kui pole Maariat maassa* (Rüütel 2001, laul 32). Jumalalt otsitakse abi ja kaitset endale ja lähedastele, siit ilmast lahkunud emale soovitakse head paika jumala juures (*Jumalale eide hinge, süda Jeesuse süleje, käed Maaria kädeje, põlved Looja põrmandale* – samas, laul 405). Teisal palutakse, et jumal *sirutaks sinist, poetaks punast lõnga*, tõmbaks vaeslapse taevasse (samas, laulud 201, 237). Sinise ja punase ühendus traditsioonilises värvide sümboolikas on aga jälle muistne märk teispoosuse piirist: “Sinise-punase parallelismi üheks allikaks on looduselamused, kusjuures sellele on omistatud usundiline tõlgendus. Vikerkaar, silmapiir, päikeseloojang (piir päeva ja öö vahel) – need nähtused on ühelt poolt

visuaalselt tajutavad ja seostuvad värvielamustega. Teisalt on need elamused ka sakraalse maailma peegelduseks, sõnumiks teispoolest. Neid kujutelmi on nii looduses kui ka usundilises maailmapildis seostatud piiri mõistega. Sinise-punase parallelism seondub piiriga looduses ning ka pöördemomentidega inimese elus” (Jaago 1997: 66).

Olulisimaiks pöördepunktideks inimese elus on abiellumine ja surm. Nendega seotud nn. siirderiitustes on mõndagi ühist, sest mõlemal juhul siirdub inimene ühest paigast, ühest olekust ja ühest staatusest teise. Mõlema juurde kuulub rituaalne nutt. Pulmaitkudest pole põhjateestlastel küll otseseid andmeid, ent need olid üldised setudel, karjalastel, vadjalastel, isuritel, vepslastel, ka komidel ja mordvalastel. Mõrsja rituaalne nutt isakodust lahkumisel kuulus aga olulise komponendina ka Põhja- ja Lääne-Eesti pulmakombestikku, kusjuures sellel oli maagiline tähendus: see pidi tagama õnne ja kordaminekut tulevases abielus (Kõiva 1997: 65; Tedre 2000). Virumaalgi tuntud laulutüüpe “Pisarate veeremine” ja “Nutust järv” on peetud muistsete läänemeresoome mõrsjaitkude reliktideks (Kuusi 1963). Otsene viide sellele on pulmalaulutüüp “Nuta!” (Rüütel 2001, laul 235).

Itkude kunagisest laiemast geograafiast kõneleb ka “setu itkude ja paljude eesti rahvalaulutüüpide meeoluline lähedus, mitmed otsesõnu itkemisele viitavad sisulised motiivid mõnedes laulutüüpides ning küllaltki sageli ettetulevad sõnastuselt kattuvad või väga lähedased värsid setu itkudes ja Eesti muude paikkondade lauludes” (Pino, Sarv 1981: 5). Selliste laulude hulka kuuluvad ka Virumaal tuntud “Kellele kurdan”, “Surma saatus”, “Ema haua”.

Viimane, üle kogu Eesti tuntud laul on mitmes mõttes huvitav. Siin võib leida jälgi kolmest erinevast kihistusest. “Selles on tõenäoliselt kajastusi kunagisest kombest, et vaeslapsesest mõrsja käis pulmades eel surnud vanemate haua, palus neilt õnnistust, kutsus pulma ettevalmistusi tegema ning pulmapeost osa võtma.” (Pino, Sarv 1981: 6). Komme on tuntud ka teistel rahvastel. Mordva pruut näiteks itkes koidu ja eha ajal kaevu kohal, et teda võiksid kuulda surnud esivanemad (Tšuvašev 1977: 354). Palve tulla kodu külastama ning tütar tema pöördelisel hetkel abistama põhineb esivanematekultusel, usul hinge surematusse, sellesse, et esivanemad võivad ka pärast surma kodu külastada ning mõjutada elavate käekäiku. Rituaalsele itkemisele viitab ka iseloomulik mina-sina-vormiline poeetiline monoloog, millega tütar surnud ema poole pöördub, samuti laulu Virumaa variantidele iseloomulik nuturätiku motiiv laulu alguses (*nuturätikud käessa, nutukirjad rätikussa*).

Laulu üksikute motiivide lähteallikaks olid niisiis vaeslapsesest mõrsja pulmaitkud oma mütoloogilis-usundilise maailmapildiga. Hiljem itkumotiivide algne tähendus tuhmus ning sündis poeetiline laul-dialoog. Ema vastused on eri laulualadel erinevad. Virumaal ei saa ema tõusta, kuna *muru on kasvand peale mulla, aruheina peale haua, sinilille peale silma, kullerkuppu peale kulmu*. Laul püsis paljude põlvkondade mälus poeetilise vaeslapselauluna, kuni muistsete usukujutelmade asemele tõusid kristlikud. Ema vastab hauast: *“Jumal su pead sugegu, kerstukaanta kinnitagu, annivakka valmistagu!”* Kuigi sõna *jumal* iseenesest on vana läänemeresoome ühissõna, mh tuntud ka maridel, ning tähistas algul hoopis muid jumalusi, on siin ilmselt juba tegemist sama kristliku Jumalaga, kes kõiki vaevatuid lohutab, karjalapse särgigi kuivatab (Rüütel 2001, laul

21), aitab vastsündinul oma vanemaid leida (samas, 318), kellelt palutakse ka abi kurjast hoidumiseks (samas, 406). Jumala sünonüümiks on Looja, paralleelvärsis esineb sageli Maarja, kuna Jeesus on haruldased.

Muistsed mütoloogilised sümbolid, läänemeresoome vana rahvalaulu poeetika üks lähtealuseid, muutusid hiljem uskumusliku tagapõhja taandumisega lihtsalt kauniteks poeetilisteks kujunditeks ning täienesid regilaulu assotsiatiivsele loomeprintsibile omaselt paljude uute kujunditega, mis ei omanud enam mingeid uskumuslikke tagamaid. "Lauldud hobu" on ilmselt fantaasiapilt, mis toetub ühelt poolt vanadele lauludele laulu loovast jõust, teiselt poolt ahellauludele omastele kompositsioonivõtetele. Hobune esineb sagedasti meestelauludes, olgu siis juttu tööd tegevast või lusti sõitvast noormehest.

Linnud, kellele muiste omistati erilisi võimeid, jäävad armastatud kaaslasteks ka hilisemas lüürikas. Pulmalauludes ("Sirgu jäljed") on algselt ilmselt tegemist sõnatabuga – rituaalse keeluga nimetada mõrsjat oma õige nimega – nagu ka kosjakommetes. Lind on sagedane inimese, eeskätt neiu või naise poeetiline sünonüüm ka tavandivälises lüürikas (vt. Peegel 1991: 936). Virumaa lauludes võib lind olla neiu, vaeslapse, karjase või koguni armastatud mehe võrdkujuks ("Armsama kojuootamine"). Linnud ei laula üksnes metsas, linnulaul kaunistab ka koduümbrust ("Oma küla", "Tore sõit").

Puhast looduslüürikat pole just väga palju, siiski leidub mitmeid kauneid näiteid: laulutüübid "Kolm metsa", "Kolm järve", "Õunapuu", "Mäed täis männikuid", "Helise, mets!", "Ladvad lindudele", "Õhtu" jt. Poeetilisi loodusmotive kohtab ka paljudes muudes lauludes, nii murelauludes ("Kellele kurdan", "Orja elu") kui ka rõõmsast meeleolust kantud lüürikas ("Tore sõit", "Kaasa tervitamine" jm.). Loodus jääb inimesele lähedaseks ka siis, kui usk looduse hingestatusse kaob. Kurb laulik ei kurda oma muret inimestele ega ka kivile kirikuteel ja paele papi välja peal, sest *kivi ei mõista neiu keelta, paas ei neiu palveida*. Neiu kurdab kullerkuppudele, halab angervaksadele, nutab noorele rohule, kes lauliku murekoorma all kolletavad. Eemalviibivale abikaasale saadetakse loodusjõudude – tuule, rahe ja pilvedega terviseid ("Kaasa tervitamine").

Rohkesti on laule laulust ja laulmisest. Lauliku staatust ja laulu mõju on hinnatud kõrgeks, kuigi sel pole enam loodust ümberkujundavaid ja muid üleloomulikke võimeid: kogu küla ja vald tulevad kuulama laulikut, kelle laulule helisevad vastu metsad, kelle hääl kostab üle maade ja merede, kelle sõnadel pole lõppu ("Laulu võim", "Helise, mets!", "Vastulaulmine", "Palju sõnu" jm.). Populaarseks saab laulude õppimise ja laulikuks saamise teema ("Kust laulud", "Laulud töö õpitud", "Laulud pulmades õpitud", "Lauliku soost" jt.). Siingi leidub rohkesti kauneid poeetilisi kujundeid. Laulud on õpitud looduse keskel tööd tehes, lauljaanne päritud kodustelt. Laulik pole tuimade toast, ta on võrsunud lauliku soost, pillipuhuja perest, kandlelööja kambrist; laulikud olid isa ja ema, lapsekiigutaja ja väike vennake. Ema kandis teda kaasas pulmades, kus söötis lauliku käest, jootis pillipuhuja peekrist ("Laulud pulmades õpitud").

Jätkuna varasematele itkumotiividele sünnivad laulud kurvast laulikust, kes istub muremäel, hoole kaevu kaldal, muremütsike peas, hoolepõlleke ees („Kurb laulik“). Tavaliselt ei seletata otse, mis on mure põhjuseks: *mullu jõin murekarika, tunamullu hooletooibi, tänavu sõin leinaleiva...* Laulus "Neiu matus" sõnastatakse kujundikeeles, kuhu ja kuidas soovitakse end lasta matta. Uuemate detailide kõrval äratavad

tähelepanu väljendid *tehke mul kivine kirstu, pange paasista põrand*a, mis nagu viitaksid muistsele kivikirstkalmele. Huvitavaid etnograafilisi ja muid tõsielulisi detaile võib leida muudeski lauludes.

“Suu laulab, süda muretseb” on tänapäevalgi kasutatav poeetiline kujund, mis lähtunud regilaulust “Kurb laulik”. Aktuaalsena on püsinud ka filosoofilise alltekstiga “Laula, kuni elad”, mille Tõstamaa variant oli omal ajal motoks samanimelisele saadete seeriale Eesti Raadios ning mis on kõlanud folkloorifestivali “Baltika” motolauluna Eestimaa eri paigus. Laul oli populaarne ka Virumaal, erinesid vaid viisid ja keelemurre.

Palju on laule kodust, vanematest, perekonnast, nähtuna enamasti jällegi noore neiu silmade läbi. Emaarmastusele on pühendatud südamlikke sõnu (“Memme vaev”, “Ema arm”), ema kiidetakse ka hea kasvatus eest (“Ema hästi kasvatanud”). Muretu lapsepõlv kallite vanemate hoole all vastandub hilisemale miniapõlvele mehekodus (“Isakodus ja võõrsil”, “Orja elu”, “Millal orja kiidetakse”, “Minia meelevald”). Lauludes kajastuvad lähedased suhted ka teiste kodustega – isa, õdede ja vendadega. Mainitakse teisigi suurpere liikmeid, nagu onu ja tädi, nadu ja küdi, kuid suhted viimastega pole alati just head, eriti pärast vanemate surma (“Isa loomad võõraste käes”). Mõisaorjuse kõrval jätkus pingeid oma pereski. Kuigi sõnad *orjus* ja *orjama* seostusid enamasti mõisas teol käijaga, kes võis olla sulane või ka peremehe noorem vend, oli sõna *ori* sageli ka minia paralleelsõnaks ning see võis märkida mistahes käsualust – karjast, vaeslast, saunanaist. Kaunis sümboolika väljendub laulus “Orjade rada” (tuntud ka nimetuse “Kuld jälgedes” all).

“Kasvatus asjata” on ahastav etteheide, miks vanemad laulja üldse on üles kasvatanud. Murekoorem võib olla erinev – raske teenijapõli, halb mees, tihti jääb põhjus ka üldse märkimata. Haruldane on laul “Mutiks mättasse”, kus vanemad ise on oma lapse ära põlanud.

Abielulauludes kohtab tihti kurtmist halva mehe üle. Kuid mees pole sugugi alati kuri ja joodik, vaid sageli hoopis lahke pillimees või muidu igati hea ja hooliv kaasa (“Hea mees”). Võib leida ka tõelist armastuslühürikat (“Alati meeles”, “Armsama kojuootamine”, “Kaasa kaugel”, “Kaasa tervitamine”). Erinevatest ametimeestest valib neiu kindla elujärgjega põllumehe, kes on *põline rikas*.

Lauludes kiidab ka noormees oma väljavalitut (“Oma neid”). “Must naine” on humoristlik meestelaul. Korduslaulu kompositsiooniga “Tõbine naine” jutustab noorest abielumehest, kes ei taipa oma naise näilise põdemise põhjust ning jutustab kodus vanematele oma murest. Need lohutavad teda ja õpetavad, kuidas varrudeks valmistuda.

Armastusteema kajastub ka neidude kiigelauludes. Kuu, päike, täht, vikerkaar on nüüd sagedased kujundid, millega võrreldaks kiigel kiikuva neiu ilu ja tema ehete sära (“Illus neiu kiigel”). Lauliku eneseväärikus ja enesehinnang on üldse väga kõrged, olgu ta kas või vaeslaps (“Peretütred ja vaeslaps”). Tühja jutuga teotajale vastatakse aga uhke üleolekuga (“Laimajale”).

Meestel olid omad laulud, naistel ja tüdrukutel omad, kuid kindlaid piire siin pole. Meestelaule on üles tähendatud ka naistelt ja vastupidi. Võib-olla on seegi traditsiooni taandumise tunnus. Üldiselt on naistelaulude tunneteväljendus peenem, õrnem, vaoshoitum ja lüürilisem, meestel järsem, karedam ja eepilisem. Naiste ja tüdrukute

kohta on lauludes hulk poeetilisi sünonüüme. Need pärinevad peamiselt loodusest - linnu- ja taimeriigist või ka neidude välistest tunnustest ja ehetest. Leidub ka hellitavaid epiteete. Neiud on *hellad ja kullad, haned, kanad, käod* või *pardikesed, õunaõied, kanepi- või linakiud, maja ilud ja toed*. Mehele meelepärane naine on *priske ja punane, sirge ja sale, valge ja valem, terve ja terane*.

Mehed seevastu on tihtipeale *joodikud ja piitsasepad, metsapullid ja hallid sõnnid*, aga ka *kullad ja hõbedased, pilli- ja kiigesepad*, ehitajad, laevamehed ja meresõitjad. Eriti idealiseeritakse uhkeid hobusega kihutajaid. Ratsa sõitvat noormeest võrreldakse koguni päikesega. Säravate taevakehadega võrreldakse ka neidude ilu ja ehteid. Lauludes võib tihti kohata väljendeid *hellad vennad ja õekesed hellakesed*, kusjuures need võivad vanades lauludes tähendada mitte üksnes lihaseid õdesid ja vendi, vaid ka eakaaslast, *vend* märgib vahel koguni kaasat. Meestelauludes on enam otseütlemist ja kiiremat sündmuste arendust, leidub erootilisi motiive ja obstsöonsust.

Kus, millal ja kuidas lauldi

Huvitavadi tähelepanekuid laulikute ja laulude esitamise kohta leidub J. Elkeni Väike- Maarja korjanduses 1915. a.

1874. a. sündinud Juula Õun meenutab: „*Sel ajal lauleti vanu laulusid kiigel, töö juures, tee peal jm. Ärina mõisnik Moldan armastas laulusid. Kui töö tehtud, riistad pestud jne, kästi kõik tüdrukud kiigele minna. „Tüdrukud laulma ja saksad kuulma!” Kiiged olid mõisa õues, Ärinal, Altkörtsi juures, praeguse kooli kohal, körtsi juures ja mujal.*“ Lauldi ka mardis ja kadris käies. - - - Mõisast anti kadridele viina, küli rukkeid ja muud kraami ja siis peeti nädalapäevad „kadripidu”. Enne aga sai mõisast järele kuulatud, kas lubatakse vastu võtta. Pidu aegadel olid rehepeksud seisus. Koosoleku paik oli Metskülas Körtsi Hansul, ainult üks kord oli Reinu rahval, sest seal ei olnud nii hea olla. Pidulisteks olid kõik teomehed ja vaimud koos. Pidudel tantsiti, lauleti ja mängiti ringmängusid „Riia linna väravas”, „Prits prilla” jt. Kes lese mehele läks, sellele lauldi „Seda sa, uba, ootid”. Mänguriistadeks oli torupill ja viiul. Torupilliks oli looma magu. Selle küljes oli üks puhumise toru. Kaks pulka olid, kus sõrmlitku löödi, kummalgi pulgal oli viis auku sõrmede jaoks. Uudami Kustase isa Hindrik oli torupillimängija körtsis. Pulmas ja pidudel pandi torupillile paelad ja kingid külge. Torupilliga mängiti tantsutükke, aga ikka nii ilusasti ei saanud kui va viiuli Villem oma viuliga. Tantsiti viru valtsi: „Hüpake, karake, küll põrgus põlete!”

Rahvalaulud kadusid, kui enam „vaimus” ei käidud ja asemele tulid koolilaulud. Vahest pahandati ka vanade laulude üle, „*siis hakkasime kiuste pärast pahandajatele kohaseid sõimulaulusid laulma, mille läbi mõnikord riid tuli.*” Kiigelaulusid lauldi kiige taktis /---/, fermate juures nii kaua venitada, nagu kiige käik seda nõuab.“ (EÜS)

99-aastane Jaan Abednegu on jutustanud: „*Vaimud (s.o. mõisas orjajad tüdrukud) laulsid tee peal käies, kiigel ja pühade ajal. Mehed laulsid körtsis. Kiik oli külavainul. Tüdrukud laulsid vastastikku kiigel: ühes ääres öeldi ette, teises ääres lauldi vastu. Perenaesed lastega käisid ka kuulamas. Jumalasõnalaulusid ei aetud suuremat taga. Kruusimäe Tõnikse Leen oli hea laulja ja alustaja. Lauljad olid enamast noored, ja vanad laulsid ka, kui pea „soe” oli. --- Jaanitulel, Tammikus, põlesid tõrvaankrud ja märsid. Toodi ja joodi viina, lauleti ja mängiti ringmängusid. --- Pulmades tantsiti ja pillid*

hüüdsid. Pillideks olid viiul ja löötsapill. Kõrtsi Hansul oli ka torupill - koera magu. Torupillil oli üks puhumise toru, üks jäme ja üks peenike toru. Neljas oli sõrmilise toru. Torul oli roost või hanesulest keel sees, mis ei lähe lotsi. Torupilliga puhuti vana- ja uutmoodi tantsulugusid. Vanal tantsul ei olnud midagi kunsti, võta teise ümbert kinni ja löö aga vedamise moodi jalga üles ja teist maha. Viru magedat ja vananaiste valtsi ka tantsiti. Viiulid olid nagu praegu kolme keelega. Kannel oli nagu nüüdki kannel (või tsimmel), teraskeeled peal, 15-16 tükki. Mänguriistu pruugiti pulmas, mardi- ja kadripidudel. Vahel käisime Juju mõisas märdisandiks. Pulmas oli pruudi poolt andevakk andeid täis ja need jägati pulmade lõpul pulmalistele ära. Mardisandiks käies laulsime "Marti tuleb küüniksesta", vahel laulsime "Reielist must riieldie". /---/

Koolide siginemisega kadusivad vanad rahvalaulud, sest õpetati laulusi teise usu sisse. Vanu laulusi kutsuti roguviisi (regivärsi) lauludeks. Rahvas pidas lauljatest hästi lugu.

78-aastane **Mari Reinold** Äbaverest: „Töölt tulles laulsid vaimud ja teomehed ikka vana rahva viisisid, kuna pulmas jumalasõnaviisisid lauldi, aga kõik ilma maksuta. Kiigel lauldi üks ees, teised tagajärele. Üle 50 aasta eest elas Määri mõisas torupillimees Peeter, see tegi torupillisid ja teisi pillisid. Torupill oli elaja maost tehtud ja kolme napatsiga, sellega puhus Peeter ilusaid lugusid ja lõi sõrmulisi, mille saatel tantsiti. Viiul oli ilus kuulda. Karja Pääro mängis ilusaid sarvelugusid“.

Miina Kull, 63 a.: „Vanu rahvalaulusid on heal meelel kuulnud. Kui naesed leikuse ajal laulsid: "Vii üle vihmahoogu!", siis jäid nooremad imestades kuulama: "Need on vanaaegsed laulud!" Muidu olid uuemad kolme- ja kahehäälelised laulud pruugis, milles naesterahvad heledasti tenorid laulsid. Mihkel Johanson tegi sikusarvest sarve, puhus sellega ilusad lood ja lõi ise sõrmilist.“

Pääru Kippar, Kaarma küla sepp, 68 a. vana meenutas, et kiigel lauldi "Tulge kiigele, külanaesed, tooge munad, tooge kanad" jne. „Kes kiigele tahtis minna neiude seast, see pidi muna tooma kiigemeistrile palgaks. Toodi mune ka 5-10 viisi, pandi kiige juurde aukudesse nagu pesadesse, kust siis poisid nad ära võtsid. Nii lunastati kiigekäimise õigus. Igal peretüdrukul oli peres ka oma erakana, kellest omale mune võis saada ja ka "kiigeseppadele" viia. Kiigel laulmas olid ühed eeslauljad, teised kordasid järele, kuidas kiik alla vajus ja üles tõusis. Noored laulsid kiigel isekeskis rahvalaulusid, oli kuulajaid ehk mitte. Kirikulaulusid ei lauldud.

Pillidest olid olemas kolme keelega mollpillid ja suupillid (parmupillid – I.R.). Suupilli oskan ise ka teha. Torupillil oli 2-3 pulka, ühe küljes olid sõrmilised (augud); pill ise oli põiest või maost tehtud. Kõrtsides, pulmades ja kiige juures tantsiti torupilli ja harmooniku järele viru valtsi. Ringmängusi mängiti kiige juures, lagedal ja pidudel õuedes. Pidudel lauldi ka vanarahva laulusid ja rahvas kuulas neid heal meelel. Mõned läksid ise laulma pidule ja halvaks ei pannud seda keegi. Kiik oli Kaarma mõisa küüni taga, seal käidi pühapä õhtuti laulmas ja mängimas. Ka õitsilised laulsid vanarahva laulusid“ (EÜS)

Vanu laule on nimetatud niisiis mh roguviisi lauludeks ning nende laulmisse suhtuti veel 19. sajandi lõpus enamasti tunnustavalt, kuigi tuli ette ja halvustavat suhtumist. Lauldi **töö juures, õitsil, teel käies, pidudel, pulmades, jaanitulel, mardis ja kadris**, tüdrukud laulsid ka **kiigel**, mehed **kõrtsis**. Kiigel lauldi kiigerütmis - *kuida kiik*

alla vaju ja üles tõusis. Eeslaulu ja koori vahelduse kohta öeldakse: „Üks ees, teised tagajärele“ või: „Ühed olid eeslauljad, teised kordasid järgi“ või „Tüdrukud laulsid vastastikku kiigel: ühes ääres öeldi ette, teises ääres lauldi vastu“. Seega ei ole päris selge, kas eeslaulja oli üks või võis neid olla ka mitu. Igatahes käis laul kahelt poolt vastastikku. Pidudel lauldi, tehti ringmänge ja tantsiti pillide (torupilli, viiuli) saatel. Siin kohtusid erinevad stiilid: vanad regilaulud, torupillil mängitavad labajalalood kui ka uuemad ringmängulaulud.

Huvitavaid on ka tähelepanekuid vanade laulude ja üldse rahvalaulude kadumise ning uemate koolilaulude käibeletuleku kohta. *Rahvalaulud kadusid, kui enam “vaimus” ei käidud ja asemele tulid koolilaulud* (Juula Õun). *Koolide signimisega kadusivad vanad rahvalaulud, sest õpetati laulusi teise usu sisse* (Jaan Abednegu). Kuigi vahel lauldi ja kuulati meelsasti ka veel vanu laule, *olid uuemad kolme- ja kahehäälelised laulud pruugis, milles naesterahvad heledasti tenorid laulsid* (Miina Kull).

Regivärsiliste rahvalaulude muusika

Vanimad lauluviisid sündisid ilmselt koos regivärsivormiga. Need olid ühe värsirea pikkused, kitsa helidiapasooniga, kõneintonatsioonil põhinevad, laskuva üldsuunaga polüfunktsionaalsed üldviisid, mida lauldi erinevate tekstidega, kusjuures eri lauludes kui ka sama laulu kestel võidi viisi nii meloodiliselt kui ka rütmiliselt sõnadele vastavalt varieerida. Laiemalt levinud meloodiatüüpide kõrval on ka selliseid, mida kohtab peamiselt Virumaal. Esineb nii mažoorset kui ka minoorset tertsi, mis võivad vahelduda ka sama viisi variantides.

Näide 2.

Leidub erinevaid rütmitüüpe, ka sama viisi eri variantides. Põhirütm kõrval on sagedane, mis mujal tuleb ette peamiselt hälli- ja kiigelauludes, Virumaal aga sageli ka pulmalauludes jm., kus liikumISRÜTM pole primaarne. Kiigelauludes venitati iga pikka nooti vastavalt kiige õõtsumise rütmile, lisades meloodilisi kaunistusi.

Lauldi tavaliselt eeslaulja ja kooriga, kes liitus eeslauljaga rea lõpus ja kordas värssi sama või muudetud meloodiaga. Hällilaulu lauldi üksi, üksi võidi laulda ka lüürilisi laule. Mardi- ja kadrilaulu esitati tavaliselt koos, ilma eeslauljata.

Virumaa regilauludes nagu mujal Eestiski domineerivad kahe värsirea pikkused meloodiad, kus teine viisirida varieerib esimese meloodialikumist või siis arendab seda edasi. Viimasel juhul on enamasti ka helidiapasoon laiem, ulatudes kvindi või sekstini, millele võib altpoolt liituda subsekund või subkvart. On iseloomulik, et põhiastme funktsiooni võib samas viisitüübis täita kas 1. või 2. aste, kusjuures selline funktsioonimuutus võib toimuda koguni viisi kordamisel sama laulu kestel. Vastavalt sellele omandab sama meloodia kas mažoorse või minoorse värvingu. Viimane võib vahelduda ka kolmanda astme modulatsiooni abil.

Näide 3.

Virumaal nagu mujalgi Ida-Eestis, samuti Ingerimaal võib kohata rütmi / aeglastes, lüürilistes vanade laulude viisides, kuna uuemas traditsioonis seostub sama rütm eelkõige tantsulauludega.

Ida-Virumaal on olnud tuntud ka rütm

mis oli levinud peamiselt Kagu-Eestis ja Ingerimaal.

Hiljemalt XVIII sajandil hakkas regilaulu kõrvale tekkima nn siirdevormilisi laule, milles vana laulu põhitunnused - alliteratsioon (sõnade alghäälikute sarnasus) ja parallelism (mõttekordus) - polnud enam järjekindlad ning pika ja lühikese silbi vaheldusel põhinev kvantiteeruv värsimõõt asendus sailprõhulisega, kuid ka lõppriim puudus või esines ebajärjekindlalt. Siia rühma kuuluvad näiteks torupillilugudest pärinevad 3-osalise taktimõõduga tantsulaulude meloodiad ("Hiir hüppas" jpt). Samad viisid liitusid ka siirdevormiliste mängu- ja lastelauludega.

Läinud sajandi teisel poolel hakkas vana rahvalaulu välja tõrjuma lõppriimiline salmilaul, mis kujunes naaberrahvaste rahvalaulude, eriti aga saksa rahvalike laulude, samuti koori- ja kirikulaulude eeskujul.

Uuemas rahvalaulus oli meestelaulu osakaal suurem kui vanas laulus, olgu siis tegemist kas sotsiaalse sisu ja ajaloolise temaatikaga lauludega (sõja- ja sõdurilaulud, revolutsioonisündmuste kajastused, sulase- ja moonakalaulud jms.) või siis humoristlike lauludega kohalikest inimestest ja külasündmustest. Viimastes kajastus vahel ka sinne linnaolustik ("Rakverest kui Narva sõitsin, uhke vabrik vastu paistis..."). Ajalooliste sündmuste kajastused esindasid enamasti laiemalt levinud repertuaari, kuid oli ka kohalikest oludest võrsunud laule, nagu näiteks "Seal Jõhvi mõisa ümbruses olid kohutavad lood...". Viimane kõneleb sellest, kuidas 1905. -1907.a. revolutsioonile järgnenud karistussalkade tegevust kasutati isiklike arvete õiendamiseks.

Uuematest laulumängudest olid Virumaal tuntud nii dramaatilise tegevusega ringmängud, milles etendati laulu tekstis kajastuvat sündmustikku, kui ka vahetantsuga ringmängud. Vahetantsudeks oli algul labajalg, hiljem polka, reinlender või valss. Sellistes lauludes vaheldusid aeglased laulusalmid hoogsate tantsuviisidega, mida lükiti üksikute laulusalmide vahele.

Oli tuntud ka laiemalt Ida-Eestis esinev struktuuritüüp, kus refrääniosa moodustas viisi teine pool, mida esitati poole lühemates rütmüksustes

(:/:) / (:/:) (:/:) / / / (:/:)

("Ketra, Liisu", "Vares vaga linnukene"). Mainitud laulude sünnipaigaks võib olla just Virumaa, kuigi nad olid tuntud mujalgi. Tegemist on õieti siirdevormiliste lauludega.

Virumaal nagu mujalgi Eestis olid populaarsed ka sentimentaalsed armastuslaulud ja ballaadid, mida võidi laulda ka ringmängude saateks ("Lilla istus vangitornis", "Kloostri neiu" jpt.).

Uuemate laulude viisid olid stroofilise ehitusega, nelja või enama värsirea pikkused, avara helidiapaseoniga mažoorised või minoorised meloodiad. Meestelauludes kohtab nii regivärsilistele meestelauludele lähedasi jutustava

iseloomuga viise kui ka pillilugudest laenatud uuemaid tantsuviise. Sõdurilauludes, samuti lauludes sotsiaalsetest suhetest võib leida ka lüürilisemaid meloodiaid. Virumaa uuemate laulude viisides ilmneb ka vene mõjusid.

Näide 4.

Vanemaist pillidest olid tuntud eelkõige rakendusliku funktsiooniga karja- ja jahipasunad, millega puhuti lihtsaid signaale. Sokusarv (karjasarv) omas tänu mänguaukudele suuremaid võimalusi meloodiakujunduseks.

Näide 5.

Kirde-Eestis nagu Ingerimaalgi valmistati ka väiksemaid (60-70 sm pikkuseid) sõrmeavadega karjapasunaid, millel sai mängida laulu- ja tantsuviise.

Piluflootide tüüpi viledest oli kõikjal Eestis levinuim paju-, lepa- või mõne muu puu koorest valmistatud vilepill, millel süda välja keerati ning mille puhumisotsa tehti piluga keel, vastasots aga suleti punniga. Sõrmeavade arv võis ulatuda kolmest kaheksani. Kirde-Eestis tunti ka vilepilli varianti, mis oli tavalisest vilepillist poole pikem ning mille puhumisava oli toru keskosas, kusjuures keel oli koolutatud nii, et see juhtis õhu kahele poole vastu vileaukude ääri. Toru mõlemad otsad suleti punniga, mis võisid olla liikuvad, võimaldades pilli häälestada. Kummalgi pool olevad sõrmeavad võimaldasid mängida kahehäälselt.

Klarneti tüüpi aerofoonidest tunti roopilli ja sõrmilist. Pill valmistati puukoorest, millel süda välja keerati. Ülaotsa lõigati 2-3 cm pikkune õhuke keel, sõrmeavasid oli tavaliselt 4-6. Sellisele vilele panid karjased vahel otsa lepakoorest karjapasuna, mis andis pillile tugevama heli. Sõrmiline oli tähtis detail torupilli juures. Viimane valmistati tavaliselt looma maost ning peale sõrmilise oli sellel veel puhumistoru ja 1-2 bassitoru. Torupill oli mitme sajandi jooksul põhiline tantsu saatepill pulmades, talgutel jm.

Vanemaist pillidest olid tuntud veel parmupill (suupill), 1-3-keelega mollpill ja ühest puust tahatud väikese keelte arvuga kannel, mis juba läinud sajandil asendus 15-16-keelelise laudadest valmistatud kandle (simbliga). Hiljem suurenes keelte arv veelgi ning lisandusid spetsiaalsed bassikeeled. Vanemat tüüpi kandlest pole kahjuks säilinud ühtegi viisiülestähendust, uuemal mängiti lauluviise ja tantsulugusid. Kannelt kasutati ka koduseks musitseerimiseks.

Paralleelselt uut tüüpi kandlega oli levinud viiul (on andmeid ka 3-keeleliselt viiulist). XIX sajandi lõpul tõrjus lõõtspill oma valju hääle ja akordsaatega tantsupõrandalt muud pillid tahaplaanile. Uuemaid pille kasutati ka laulu saateks, samuti võidi neid mängida koos, kuna vanemad pillid olid eranditult soolopillid.

Tänapäeval on rahvalaulu ja rahvamuusika peamiseks kandjaks harrastusrühmad - folklooriansamblid, rahvatantsurühmad, külakapellid. Kui pillimäng on püsinud osaliselt järjepidevas traditsioonis ning täidab seltskondlike üritustel mõnevõrra ka praktilise tantsumuusika rolli, siis laulu, eriti vanema, regivärsilise rahvalaulu puhul on valdavalt tegemist nn. sekundaartraditsiooniga, mis on omandatud ülestähenduste kaudu ning elab folkloorifestivalidel (Viru Säru, Kirde Killad, Baltica) ja muudel kaasaegsetel pidustustel uues kontekstis ja uues funktsioonis.

Kirjandus

- Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I-IV.* Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1969-1974.
- Hiiemäe, Mall 1996: Rännumehe leib. Pajatusi Hulja Uudest. – *Virumaa Teataja*, nr. 90–98.
- Hiiemäe, Mall 2000: Tales of Uude of Hulja. – *An Electronical Journal of Folklore*, vol. 13. May 2000. Edited by Mare Kõiva & Andres Kuperjanov. (Vt. ka: <http://haldjas.folklore.ee/folklore>)
- Ida-Virumaa rahvakultuurist.* Koostanud ja toimetanud Ingrid Rüütel. Tallinn 1992.
- Jaago, Tiiu 1997: *Mis sealt tõuseb, soost sinine, / soost sinine, maast punane?* Sinise & punase võimalikust tähendusest regilaulus. – *Mäetagused 5. Hüperajakiri.* Toim. Mare Kõiva, Andres Kuperjanov. Tartu. (Vt. ka: <http://haldjas.folklore.ee/tagused>)
- Jannsen, Johann Voldemar. 1860: *Eesti Laulik. 125 uut laulo neile, kes hea melega laulvad ehk laulo kuulvad. Essiminne jaggo.* Tartu.
- Kokare, Elza 1996: A Survey of the Basic Structures in Latvian Mythology. – *Journal of the Baltic Institute of Folklore.* Volume 1, no. 1. Ed. Kristin Kuutma, Mare Kõiva, Leonardas Sauka.
- Kuusi, Matti 1963: *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus.* Keuruu.
- Kõiva, Otilie 1997: Kihnu pulmalaulutraditsioonist ja pulmakommetest. – Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel: *Vana Kannel VII: 1. Kihnu regilaulud. Pulmalaulud.* Tartu.
- Laugaste, Eduard 1977: *Eesti rahvaluule.* Tallinn.
- Mirov jt. 1977: Mirov, R., Rüütel, I., Tormis, V. *Lahemaa vanad laulud.* Tallinn.
- Mirov, Ruth 1998: Regivärsilise ekspositsioonilauluga voormängud. Tüpoloogia, struktuur, poeetika. – *Eesti Keele Instituudi Toimetised 2.* Tallinn.
- Peebo, K., Peegel, J. 1989: *Igal puul oma juur. Murdetekste Jakob Hurda kogust.* Tallinn.
- Peegel, Juhan 1982–1989: *Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides.* Sõnastik 1–4. Tallinn.
- Peegel, Juhan 1991: *Nimisõna poeetilised sünonüümid eesti regivärssides.* Sõnastik 5. Täiendused. Registrid. Errata. Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised 15. Tartu.
- Pino, Veera, Sarv, Vaike 1981: Setu surnuitkud. Tallinn (*Ars Musicae Popularis* [2]).
- Rüütel 1970: Vadja pulmalauludest ja nende suhetest eesti laulutraditsiooniga // Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. - Tallinn : Valgus, 1970, lk. 64-93. - Kokkuv. vene ja saksa k.
- Rüütel 1998-1999: Varafolkloorsetest vokaalžanridest lauluni. 1-3 // *Mäetagused* : hüperajakiri, 1998, nr. 8, lk. 80-95 ; 1999, nr. 9, lk. 92-128, nr. 10, lk. 90-105. - Kokkuv. inglise k. - Sama: <http://haldjas.folklore.ee/tagused>
- Rüütel 2000: Lõunavepsa surnuitkuviisid läänemeresoome itku- ja laulutraditsiooni kontekstis // *Tagasipöördumatus : sõnad ja hääled.* - Tartu : Eesti Kirjandusmuuseum, 2000, lk. 283-296 : noot. - Bibl. lk. 294-296.
- Rüütel 2001: Ühte käivad meie hääled. II, Eesti rahvalaule Kadrina ja Rakvere kihelkonnast / KM, etnomusikoloogia osak. - Tartu, 2001. –
- Rüütel, Ingrid 1971: Eesti uuema rahvalaulu varasemast arengujärgust. – *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed VII.* Tartu, 11–100.
- Rüütel, Ingrid 1980–1983: *Eesti uuemad laulumängud I–II.* Tallinn.
- Rüütel, Ingrid 1997: *Ühte käivad meie hääled. Eesti rahvalaule Väike-Maarja kihelkonnast.* Tallinn.

- Sarmela, Matti 1996: Suomalainen eurooppalainen. – *Kalevaseuran Vuosikirja* 75–76, 1996.
- Sarv 2008: Loomiseks loodud: regivärsimõõt traditsiooniprotsessis. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 26. Tartu. Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Tampere, Herbert 1964: *Eesti rahvalaule viisidega* IV. Tallinn. 4: 3-4
- Tampere, Herbert. Eesti rahvalaulud viisidega I-V. Tallinn 1956-1965.
- Tampere, Herbert. Eesti rahvapillid ja rahvatantsud. Tallinn 1975.
- Tedre, Ülo 1974: *Eesti rahvalaulud. Antoloogia* IV. Toimetanud Ülo Tedre. Tallinn.
- Tedre, Ülo 2000: Itku relikte eesti pulmakombestik. – *Tagasipöördumatus. Sõnad ja hääled*. Toimetajad Kristi Salve, Mare, Köiva, Ülo Tedre. Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond. Tartu, 228–237.
- Tšuvašev, M. I. 1977: Ersamordva itkud. Resümee. – *Soome-ugri rahvaste muusikapärandist*. Koost. ja toim. I. Rüütel. Tallinn.
- Tuglas, Friedebert 1912: Kirjanduslik stiil. Mõned leheküljed salmi ja proosa ajaloost. *Noor-Eesti* IV, 55–65.
- Vana Kannel IX. Lüganuse regilaulud. Koostajad* Ruth Mirov, Edna Tuvi. Tartu 2009.
- Vana Kannel VI:1 - 2. Haljala regilaulud. Koostanud* Eduard Laugaste. Tallinn 1969.
- Vana Kannel VIII. Jõhvi ja Iisaku regilaulud. Eesti Keele Instituut. Folkloristika osakond. Eesti Kirjandusmuuseum. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Koostanud* Hilja Kokamägi, Ülo Tedre ja Edna Tuvi. Tartu 1999.
- Väisänen, Armas Otto 1927: Eräs kanteletutkimus. Tobias Norlind: Bidrag till kantelens historia. Juhlakirja Ilmari Krohnille, 1927 – Hiljainen haltioituminen. A. O. Väisänen tutkielmia kansanmusiikista. Toimittanut Erkki Pekkilä. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 527. Helsinki /1990/.